

УДК 16+36

Е. П. Ананьева

*кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії та соціології
ГУ «Южноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

ФЕНОМЕН НАУЧНОГО ЗНАНИЯ В СИСТЕМЕ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОГО СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА

Трансформация общества приводит к увеличению влияния не только социально-культурных процессов, но и научного знания. Сегодня уровень развития и использования современных технологий определяется степенью интеллектуализации общества, его способностью производить, усваивать и применять новую информацию. В данных условиях всеобщее научное знание, обеспечивающее систематическое многоаспектное взаимодействие личности и общества, становится одним из наиболее значимых социальных институтов. Многократно возрастают функции научного знания в социальном структурировании общества, в процессах социализации личности, гуманистической направленности социальных процессов. К знанию предъявляются принципиально новые требования, которые связаны с необходимостью изучения социокультурного пространства в направлении открытости, толерантности, культуры.

Теория и практика знаниевой парадигмы в современных условиях представлена тремя базовыми концепциями: традиционалистской идеологией, рационалистической моделью получения знаний, феноменологической моделью образования. Каждая из указанных моделей формулирует собственный подход к решению проблем, связанных с феноменом научного знания. Традиционалистская концепция опирается на теоретические положения Э. Шартье, Ж. Мажо, Л. Каро, Ж. Капель, Г. Кэвеллти и др. В основе рационалистической концепции лежат теории П. Блума, Р. Тайлера, Р. Генье, Б. Скенера и др. В трактовке феноменологической концепции смысл научного знания опирается на работы классиков феноменолого-герменевтической философии, таких как Э. Гуссерль, В. Дильтей, М. Шелер, К. Ясперс, М. Хайдеггер, А. Шюц, Х.-Г. Гадамер и др., в которых феноменологический метод составляет основу анализа культурно-исторического смысла знания, его места, роли и предназначения в современном обществе. В Украине поиски социально-философской концепции научного знания имеют богатую историю. На западноукраинских землях, входивших в состав Австро-Венгерской империи, этим занимались В. Барвинский, О. Барвинский, Г. Врецьона, И. Бартошевский, О. Дзерович, Д. Дорожинский, М. Конрад, И. Назарко, С. Сирополко, И. Слепий, И. Франко, М. Хавлюк, А. Шептицкий, И. Ющипин и др. На Восточной Украине, которая находилась в составе Российской империи, известны Х. Алчевска, О. Андриевский, П. Блонский, Б. Гринченко, М. Драгоманов, М. Корф, И. Огиенко, С. Русова, И. Стешенко, К. Ушинский, Я. Чепига-Зеленкевич, П. Юркевич и др. Весомый вклад в разработку проблем современного понимания научного знания сделали педагоги А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинский. В настоящее время теоретические аспекты феномена научного знания разрабатывают украинские ученые: Е. Боринштейн, И. Зяюн, В. Малахов, В. Онищенко, И. Сеница, С. Шендрик, В. Чернокозова, И. Чернокозов, Я. Якубсон и др. При этом включение Украины в Болонский процесс помогает сосредоточить внимание на проблемах укрепления позиций украинской системы научного знания в Европе и мире.

Применительно к феномену научного знания очевидно требование соответствия с запросами сегодняшнего

дня действующих социокультурных концепций и подходов. Несмотря на ярко выраженную социальную значимость, мировое социокультурное пространство пока не в состоянии удовлетворить спрос на объем и качество научного знания. Налицо возможность разрыва между социальными потребностями в овладении знанием и возможностями их удовлетворения. Научное знание в глобальном масштабе имеет тенденцию становиться консервативным механизмом, не способным эффективно содействовать решению глобальных проблем человечества. Возникает требующий освещения вопрос о формировании модели социокультурной системы, в которой могло быть разрешено противоречие между обществом и научным знанием.

Целью статьи является анализ феномена научного знания в условиях глобализации, формулирование основных методологических принципов, на которых могут и должны базироваться основы современных концепций научного знания, и выведение парадигмы научного знания на уровень самостоятельной структурной составляющей системы глобализированного социокультурного пространства.

Сущность понятия «знание» остается ключевым для любого периода истории человечества. Данное понятие всегда указывало на механизм и одновременно среду, которые «ответственны» за становление, возвращение личности, развитие человека и человечества в их единении. Концепция научного знания в конечном итоге отражает достигнутый уровень развития общества, им определяется и изменяется. В то же время в истории человеческой мысли наблюдается поразительное многообразие подходов к определению целей научного знания и концепций овладения знанием. При этом перед научным знанием в Украине стоит сложная задача: не упустить открывающиеся в процессе интеграции возможности и в то же время сохранить традиции отечественной культуры, образования и науки, их преимущества.

В контексте изучения трансформации украинской системы научного знания в условиях глобализационных изменений можно выявить ряд противоречий, причины которых кроются в институционализации европейской и украинской образовательных систем. Данные противоречия обостряются объективным, комплексным и универсальным глобализационным процессом. С одной стороны, глобализация ведет к развитию институционализации транснациональных форм социальных практик, выдвигающих на первый план универсализацию социальных параметров личности человека, а с другой – социальные отношения обретают глобальную протяженность, можно наблюдать растущую потребность в локальной автономии и региональной культурной идентичности. Глобализационные системные процессы ведут к появлению ранее не существовавших популяций (расово-этнических, культурно-цивилизационных и т. п.), к изменению стратификационной структуры человечества в зависимости от его отношения к общему глобализационному процессу, стилю жизни на планетарном уровне и вызываемых перемен в структуре и функциях знаниево-образовательной парадигмы и социокультурного пространства в целом [1]. Комплекс противоречий глобализирующегося мира, отраженный в современном

социокультурном просторі, достатньо повно сформульовані в Докладі Міжнародної комісії по освіті для ХХІ століття «Освіта: приховані скарби», представлені ЮНЕСКО. К таким протиріччям автори доповіді відносять наступні:

- протиріччя між глобальними та локальними проблемами: людина повинна постійно ставитися громадянином світу без втрати власних коренів і при активній участі в житті свого народу і громади;
- протиріччя між універсальним і індивідуальним: в умовах глобалізації культури існує небезпека втрати унікального характеру кожної людини, її призначення вибирати свою долю і здійснювати всі наявні у неї можливості;
- протиріччя між традиціями і сучасними тенденціями: адаптація без заперечення власних коренів, діалектична зв'язь незалежності со свободою і розвитком інших;
- протиріччя між довготривалими і короткотривалими завданнями;
- протиріччя між необхідністю конкуренції і прагненням до рівності можливостей;
- протиріччя між невідомим розвитком знань і обмеженими можливостями їх засвоєння людиною;
- протиріччя між духовним і матеріальним світом [2, с. 58–59].

Всі ключові поняття феномена модернізації наукового знання імманентно містять в собі фактор новизни, що цілком природно для епохи глобальних перетворень. В зв'язі з цим звернемо увагу на термін «інновація», яким виражається феномен новизни в процесі модернізації знання парадигми і, ширше, в процесі глобалізації [3, с. 58]. Дослідниця А. Валицька конкретизує своє бачення суттєвого наповнення нової парадигми наукового знання, котра, по її думці, є закономірним результатом розвитку освітньої системи: знизу, всередині системи, зростає гуманістична парадигма освіти, котра реалізується в моделях культуротворчого типу [4, с. 15–16]. Даний інноваційний по суті погляд на проблему модернізації наукового знання містить в собі всі риси ліберально-демократичної естетики: гуманізація, моральна свобода людини, загальнолюдські цінності. Разом з тим в орієнтації на перспективу глобального мультикультурного суспільства утверджується, що пріоритетною повинна стати культурообразуюча модель, оскільки вона ґрунтується на національних особливостях наукового знання в кожній країні і перспективна для світового суспільства в цілому. Виходячи з цього, суттєва конкретизація нової гуманістичної парадигми наукового знання полягає в тому, що знанієво-орієнтований підхід повинен поступити місцем підходу культурологічному, особисто-орієнтованому, націленому на звільнення творчої енергії кожної людини. Таким чином, в сутності, є частиною глобального процесу. На зміну рецептивно-отражальному способу мислення людини приходять інший – конструктивно-діяльний. Саме він в більшій мірі відповідає установкам гуманістичного мислення. Особисто-орієнтований підхід цілком відповідає звільненню творчої енергії кожної людини. Однак людина – це індивідуальні риси людини в їх відношенні до суспільства. Отже, акцентуація підходу тільки на творчій енергії кожної людини насправді є утвердженням не особистого, а індивідуального початку в новій парадигмі володіння знанням. Підсилення творчої-креативної складової в природному рецептивно-отра-

жальному процесі володіння знанням дійсно може сприяти становленню людини, котрою передбачено жити в «непрецедентних» соціально-історичних умовах глобалізму. А в цілому заявлена інноваційна особисто-орієнтована парадигма наукового знання насправді є індивідуально-орієнтованим підходом в трансформаційному процесі, призначеному довести фрагментований суспільний глобалізований социокультурний простір.

В цілому соціально-філософська думка в постсвітському просторі методологічно виходить з загальноприйнятого в сучасний час в філософському суспільстві постулату про зміну парадигми наукового знання, котрою, як свідчить досвід, приймається сьогодні в якості аксіоматичного імператива на всіх рівнях социокультурного простору. Тим не менше, незважаючи на велику кількість пропозицій нових методологій знання на рівні її раціонального осмислення, можна констатувати, що дані варіанти не є до кінця досліджуваними, оскільки не претендують на статус і роль соціально-філософської підтримки социокультурного простору. Саме новітні концепції наукового знання, об'єднані з досягненнями соціогуманітарних досліджень, можуть грати роль методологічної основи для побудови нової социокультурної світоглядної, спроможної функціонувати в новій відкритій, нелінійній картині світу. При цьому очевидно, що дані концепції наукового знання з необхідністю повинні бути гуманістичними. Системи володіння знанням в глобалізованому социокультурному просторі будуть мультикультурними, причому мультикультурними в широкому сенсі: передбачаючими не тільки власне культурні, але і національні, расові, релігійні, освітні, вікові, гендерні і т. п. відмінності. Відповідно, свідомість людини, зростаючої і формуючоїся в такій різноманітній середовищі, передбачається толерантною до різних відмінностей. К тому ж саме наукове знання вимагає більш високих рівнів, т. є. систематичного включення в діяльність нових знань, націленості на набуття нових навичок в відповідності з технологічними і організаційними змінами. В таких умовах социокультурний простір отримує неперехідні зміни, в результаті чого людина отримує здатність змінювати навички, звертаючись до нових інформаційних джерел. Таким чином, концептуальні зміни в науковому знанні необхідні, вони повинні бути складовою частиною розвиваючої социокультурної системи, котра, в протилежному випадку, обречена на стагнацію і розпад. Питання в тому, на яких світоглядних основах ґрунтується концепція знання, і які форми і механізми реалізації даних основ приймаються [5].

Очевидно, що життєспроможнощі концепції наукового знання повинні не тільки базуватися на національних традиціях і лежачих в їх основі світоглядних позиціях, але також відповідати на виклики часу. З цих позицій представляється можливим сформулювати основні методологічні принципи, на котрих можуть і повинні базуватися основи сучасних концепцій наукового знання. На наш погляд, необхідно доповнити розроблені соціально-філософські наукові принципи наукового знання положеннями, продиктованими новітніми змінами в сучасному глобалізованому социокультурному просторі.

1. Принцип самоцінності наукового знання.

Наукове знання формує, на перших, людину як

такую, во-вторых, полноценного члена социума. Данные две составляющие должны стать факторами мотивации к овладению знанием для современного общества. Сегодня в Украине в основу социальных реформ кладется, на наш взгляд, малообоснованный и неэффективный принцип – рыночно-прагматистский, или утилитаристский. Данный принцип не способен выполнить даже свою прямую функцию – поставки специалистов тем сферам экономики, где они требуются. Самое важное – данный подход открыто понижает статус знания как такового, к тому же он не выполняет важнейшую функцию формирования целостной личности гражданина одного из крупнейших государств Европы, каким является Украина.

2. Принцип фундаментальности научного знания.

Он подразумевает развитие на новом уровне давно апробированных подходов и методик овладения знанием. В связи с этим, во-первых, необходимо дополнить базовые образовательные курсы дискуссионными вопросами современной науки. Во-вторых, более определенно вписывать получаемые знания в социально-культурный, политико-экономический контекст. В-третьих, усилить синтетическую компоненту в овладении знанием. Опора на принцип фундаментальности научного знания с учетом коррекций будет соответствовать и общемировым тенденциям социокультурного развития, где интегративные процессы играют все большую роль.

3. Принцип универсальности научного знания.

Данный принцип берет свое начало в образовательных программах, изложенных ренессансными гуманистами, с традициями обязательного изучения древнегреческого и латыни. «Гуманистическое образование» и сегодня в состоянии предложить несколько существенных, субстанциональных положений, которые могут быть востребованы социокультурной парадигмой. Идея универсального научного знания способствовала разностороннему развитию личности. Ренессансная культура не была культурой специфической, а ренессансный гуманист не был ученым узкой специализации, он стремился к универсальной полноте. Цель овладения знанием виделась в приобретении разнообразных сведений, формирующих свободный ум, высокую нравственность, помогающих в повседневных жизненных вопросах. И сегодня в процессе возникновения междисциплинарных наук, требующих зачастую обширных познаний во многих смежных областях, идеалом становится ученый-универсал. Принцип универсальности научного знания имеет мощное креативное ядро – предполагает формирование мыслящего, знающего интеллигента с широким кругозором и устойчивой системой ценностей (моральными убеждениями), а также с активной гражданской позицией.

4. Принцип мультикультурализма в научном знании.

Современное мультикультурное общество – результат регулируемого обмена различиями. Глобальное мультикультурное социальное пространство – такая форма жизнедеятельности, которая выводит личность и общество в широкий мир этнической и мировой культуры, намного расширяет возможности личностного саморазвития, самореализации и самоопределения. Это интегрирующая идея, вокруг которой возможно выстроить стратегию научного знания.

На сегодняшний день возникает социальная потребность в организации целенаправленной работы по формированию мультикультурной личности, сочетающей в себе системные знания в области этнокультуры, гармоничное национальное самосознание, ориентацию на духовные ценности, толерантность и способность к межэтническому диалогу. Это своеобразный социальный заказ

эпохи, настоятельно требующий освоения подрастающим поколением общечеловеческих ценностей, приобщения к культуре других народов, сохранения многовековых традиций, создания необходимых условий для их дальнейшего развития. Такой заказ времени требует перехода от традиционных систем научного знания к созданию инновационных мультикультурных научных и образовательных пространств, т. е. такое состояние социокультурной действительности, которое направлено на изменение формы бытия научного знания в пространстве и времени.

5. Принцип толерантности в научном знании.

Становлению мультикультурного сознания способствует воспитание толерантного мировоззрения, в основе которого лежат объективированные смыслы, а мультикультурное сознание, в свою очередь, способствует становлению толерантной личности, т. е. формирует личностные смыслы. Нынешнее научное знание, основанное на позициях повеления и запрещения, формирует (в открытой или скрытой форме) интолерантное сознание. Если интолерантное сознание, воспитуемое в традиционных «неразрешительных» подходах, линейно, однозначно, нетерпимо к чужому сознанию, то толерантное сознание означает уважение, доброту, любовь, альтруизм. В последние годы философские и социальные исследования во всем мире и в Украине в частности фиксируют тенденцию понижения качества личности человека, особенно его нравственной устойчивости, способности к выживаемости, культурного обустройства собственной жизни. Поэтому воспитание толерантности следует рассматривать в качестве неотложной, важнейшей задачи, если хотим сохранить страну, общество, человека и «человеческое в человеке».

Таким образом, в эпоху глобализации развитию современных концепций социокультурного пространства (и научного знания как части данного пространства) отводится особая роль. Это связано с тем, что, во-первых, научное знание осталось ведущим элементом общественной гуманистической практики; во-вторых, научное знание несет в себе потенциал развития – результат внутреннего устройства, а не внешнего влияния; в-третьих, научное знание активно функционирует в социокультурном пространстве современности. Институт научного знания во всем многообразии его организационных форм является одной из структурных составляющих социокультурного пространства, чем занимает особое место в дальнейших исследованиях основ духовной жизни современного мира в целом.

Литература

1. Гезалов оглы А.А. Трансформация общества в эпоху глобализации: социально-философский анализ / А.А. оглы Гезалов; Рос. акад. наук, Нац. акад. наук Азербайджана, Ин-т философии, социологии и права. – М.: Канон+, 2009. – 286 с.
2. Дюпуи И.А. Международные интеграционные процессы в образовании / И.А. Дюпуи. – СПб.: 2003. – С. 58–59.
3. Большой толковый социологический словарь (Collins) / пер. с англ. – М., 1999. – Т. 2: П–Я. – 1999. – С. 58.
4. Валицкая А.П. Философские основания современной парадигмы образования / А.П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 15–16.
5. Шакурова М.В. Социокультурное пространство как условие становления социокультурной идентичности личности / М.В. Шакурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL:<http://www.e-culture.ru/Articles/2007/Shakurova.pdf>.

Анотація

Ананьева Е. П. Феномен наукового знання в системі глобалізованого соціокультурного простору. – Стаття.

В статті розглядаються сутність і особливості феномена наукового знання в системі соціокультурного простору сучасності. Актуальність проблеми пов'язана з обостренням трансформаційних суспільних процесів, що призводить до збільшення впливу наукового знання. Підкреслюється, що розвиток сучасних технологій визначається ступенем інтелектуалізації суспільства, його здатністю виробляти й застосовувати нову інформацію. К знанню пред'являються принципово нові вимоги в напрямі відкритості, толерантності, культури. При цьому наукове знання має тенденцію ставати консервативним механізмом. Виникає питання про формування моделі соціокультурної системи, у якій могло бути вирішено суперечності між суспільством і науковим знанням. Метою статті є аналіз феномена наукового знання в умовах глобалізації, формулювання основних методологічних принципів сучасних концепцій наукового знання, подання парадигми наукового знання як структурної складової сучасного глобалізованого соціокультурного простору.

Ключевые слова: глобалізація, глобалізоване соціокультурне простору, інновація, концепції наукового знання, методологія знань, наукове знання.

Анотація

Ананьева О. П. Феномен наукового знання в системі глобалізованого соціокультурного простору. – Стаття.

У статті розглядаються сутність і особливості феномена наукового знання в системі соціокультурного простору сучасності. Актуальність проблеми пов'язана з загостренням трансформаційних суспільних процесів, що призводить до збільшення впливу наукового знання. Підкреслюється, що розвиток сучасних технологій визначається рівнем інтелектуалізації суспільства, його здатністю виробляти й застосовувати нову інформацію. До

знання сьогодні висуваються принципово нові вимоги в напрямі відкритості, толерантності, культури. При цьому наукове знання має тенденцію ставати консервативним механізмом. Виникає питання про формування моделі соціокультурної системи, у якій могло бути вирішено суперечності між суспільством і науковим знанням. Метою статті є аналіз феномена наукового знання в умовах глобалізації, формулювання основних методологічних принципів сучасних концепцій наукового знання, подання парадигми наукового знання як структурної складової сучасного глобалізованого соціокультурного простору.

Ключові слова: глобалізація, глобалізований соціокультурний простір, інновація, концепції наукового знання, методологія знань, наукове знання.

Summary

Ananeva E. P. The phenomenon of scientific knowledge in the system of globalized sociocultural space. – Article.

The article examines the nature and characteristics of the phenomenon of scientific knowledge in the global cultural space. The urgency of the problems is associated with the exacerbation of social transformation processes, which leads to an increase in the influence of scientific knowledge. It is emphasized that the development of modern technology determined by the degree of intellectualization of society and its ability to produce and use new information. To the knowledge are compulsory a fundamentally new requirements which are imposed in the direction of openness, tolerance and culture. At the same time scientific knowledge tends to become conservative mechanism. There is a question about the formation of the model of socio-cultural system, which could have allowed the contradiction between society and scientific knowledge. The aim of the article is to analyze the phenomenon of scientific knowledge in the context of globalization, the formulation of the main methodological principles of modern concepts of scientific knowledge, representation paradigm of scientific knowledge as a structural component of globalized social and cultural space.

Key words: globalization, globalized sociocultural space, innovation, concept of scientific knowledge, methodology of knowledge, scientific knowledge.